

Küresel Zincirlere Eklemlenme: Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamikleri Ve KOBİ’ler

Cihan ÖZTÜRK¹

Articulation with Global Commodity Chains: Development Dynamics of Capitalism in Turkey, and SMEs

ARTICLE INFO

Article History:

Date Submitted:02.11.2016

Date Accepted: 29.12.2016

JEL Classification:

F63

F66

L16

P16

Keywords:

Globalization

Restructuring

SMEs,

Global Commodity Chains

ABSTRACT

The process of restructuring transforms both the forms of production and the relations of classes and inter-capital, for to overcome crisis of capitalism. In the process of restructuring, which defined as globalization, in question that productive capital move to the late capitalist countries where the labor costs are low and labor market is flexible. Capital establishes global commodity chains by shifting production process to these countries by way of international agreements and subcontracting relations in order to increase surplus-value production. Export-based industrialization policy of the Neoliberal globalization places SMEs at the important position of the structure. Capital groups, called Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs), are supported and encouraged for their economic development and growth targets in Turkey. In this study, the structural character of capitalism is discussed, the transformations of the capital accumulation process in Turkey are examined and the causes and consequences of the articulation of SMEs with global commodity chains after 1980 are discussed.

¹ Marmara Üniversitesi, Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
chnozturk@windowslive.com

Özet

Yeniden yapılanma süreçleri kapitalizmin krizlerinden çıkış için hem üretim biçimlerini hem de sınıflar ve sermayeler arası ilişkileri dönüştürmektedir. Küreselleşme olarak tanımlanan yeniden yapılanma sürecinde üretken sermayenin, emek maliyetlerinin düşük ve emek piyasasının esnek olduğu geç kapitalist ülkelere taşınması söz konusudur. Sermaye artı-değer üretimini artırma amacıyla uluslararası anlaşmalar ve alt sözleşme ilişkileri ile üretim süreçlerini bu ülkelere kaydırarak küresel meta zincirleri kurmaktadır. Neoliberal küreselleşmenin ihracata dayalı sanayileşme politikası KOBİ’leri bu yapılanmanın önemli bir konumuna yerleştirmiştir. Türkiye’de Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) olarak adlandırılan sermaye grupları ekonomik kalkınma ve büyüme hedefleri için desteklenmekte ve teşvik edilmektedir. Bu çalışmada, kapitalizmin yapısal karakteri tartışılmış, Türkiye’de sermaye birikim sürecinin dönüşümleri incelenerek 1980 sonrası KOBİ’lerin küresel meta zincirleri ile eklemlenmesinin sebepleri ve sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yeniden Yapılanma, KOBİ, Küresel Meta Zincirleri

Giriş

“Küreselleşme” kavramı 1980 sonrasında kapitalizmin yeniden yapılanma sürecini ve bu sürecin –aynı zamanda bir ideoloji olarak- beraberinde gündeme gelen politikaları, daha basit bir ifade ile “uluslararası sistemi” ifade etmek için kullanılmaktadır. Bahsedilen dönüşümde yalnızca makro düzeyde dönüşümler gerçekleşmemektedir. Mikro düzeyde iş süreçleri ile toplumsal bütünsel ilişki ağları birlikte dönüşmektedir (Ercan, 1997: 3). Bu sebeple toplumsal yapıdaki dönüşümü anlayabilmek için kapitalizmin yapısal özellikleri/zorunlulukları ile bu yapı içerisinde sınıflar arası ve sınıf içi çelişkilerin aşamalarının incelenmesi gerekmektedir. İhtiyaçlardan bağımsız, piyasa için üretim ve değişim değerinin egemenliğindeki kapitalizmin sonuç odaklı mantığı toplumsal ilişkilerin üzerini örtmektedir. Daha fazla artı-değere el koyma ve daha fazla meta birikimi sağlama mekanizmalarının sisteme içkin olarak krize girmesi, kapitalizmin yeniden yapılanma süreçlerini başlatan etkenlerdir. Makalede “yeniden yapılanma süreci” olarak ele alacağımız

1980 sonrası sürecin, kapitalizmin yeni bir evresi olarak ele alınmadığını belirtelim. Üretken sermaye hareketlerinin hızlandığı, üretim tarzlarının daha esnek ve finansallaşmanın daha hız kazandığı bir dönem olarak kabaca özetleyebileceğimiz bu dönemi; kapitalist gelişme içerisinde uluslararası sermayeler ve kapitalist devletlerin sıkışmalar ve bunalımlara karşı yeniden yapılanma hamleleri olarak gördüğümüzü belirtelim.

Yeniden yapılanma hem sermaye-sermaye hem de sermaye-emek arasında (Güler Müftüoğlu, 2003: 2) var olan çelişkilerin sermaye birikiminin devamlılığını sağlamak üzere yeniden şekillendirilmesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda kapitalist sistemin zorunluluklarını akılda tutarak, 1970'lerde başlayan kar oranlarındaki daralmanın sevk ettiği kapitalist yeniden yapılanmanın; 1980 sonrası Türkiye'deki yerleşim sistemi üzerinde yarattığı dönüşümleri tartışmak kapitalist sermaye birikim mekanizmasının mekânsal genişlemesinin hızı ve yoğunluğundaki değişimleri görmemize olanak tanımaktadır (Ataay, 2001: 54).

1970 sonrası kar oranlarının daralması ile başlayan 1973-1975 bunalımı sonrasında kapitalist ekonomilerde şirketler, yoğun bir teknolojik değişme, üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve finansal yeniden yapılanma gibi kitlesel yayılma temelli üretimde esneklik hedeflediler (Harvey, 1993: 84). Bu amaçla Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) üretken sermaye yatırımlarını alt sözleşme ilişkileri ile özellikle geç kapitalist ülkelerde emek piyasasının esnek olduğu, emek maliyetlerinin düşük olduğu ve emek örgütlülüğünün az olduğu mekânlara kaydırmışlardır. Bu mekânsal yayılmanın gerçekleşebilmesi Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) gibi hukuksal düzenlemeler de gerektirmiştir. Bu bağlamda sermaye birikiminin Türkiye'deki seyrini ve altyapısının oluşturulmasının aşamalarını görmek adına Türkiye sermaye birikiminin sürekliliklerinin incelenmesi önemlidir. Bu amaçla Birinci bölümde Kapitalist sistemin zorunluluklarını ve sınıfsal çelişkilerini ortaya koyduktan sonra İkinci Bölümde 1980 öncesi Türkiye'de sermaye birikiminin yerleşim ve gelişim aşamalarını inceleyeceğiz. Takip eden Üçüncü Bölümde 1980 sonrası Türkiye'de yeniden yapılanmanın ana hatlarını ortaya koyduktan sonra Dördüncü Bölümde ise Türkiye'de KOBİ'lerin küresel meta zincirleri ile eklemlenme düzeyleri ve sermaye birikim sürecinde rolleri gözden geçirilmeye çalışılacak. Bu çalışmada; 1970'lerin başlarında kendini büyük bunalımlar

yoluyla gösteren kar oranlarının düşüşü krizinin aşılması için ÇUŞ’ların üretken sermaye yatırımlarını, emek piyasaları esnekleştirilmiş olan ülkelere alt sözleşme ilişkileri ile aktarması şeklinde oluşan “küresel meta zincirlerine”, geç kapitalist ülkelerde KOBİ’lerin üzerinden ülkenin ‘refahını artıracak’ı’ bakışıyla eklemlenilmesinin, işçi sınıfı ücretleri üzerindeki baskıları artırdığını ortaya koymaya çalışacağız.

1.Kapitalist Sistemin Zorunlulukları

Değişim değeri için üretim yapma mantığı ile hareket eden kapitalizmin krizlerden sıyrılması için yapacağı her düzenleme yine değişim değerinin –dolayısıyla karın-korunmasına ya da artırılmasına yönelik olacaktır. Dolayısıyla sermaye birikiminin devamlılığını sağlamak yönünde değişen süreçlerin anlaşılmasında kapitalizmin öze ilişkin karakterini çözümlenmek değişen toplumsal ilişkileri anlamlandırmamıza olanak sağlayacaktır. Burada karşımıza kapitalizmin fetişistik karakteri çıkmaktadır. İhtiyaç temelli kullanım değerinin yerine değişim değeri için üretim bu karakteri tanımlamaktadır (Ercan, 1997: 5). Değişim değeri işçinin ürettiği üründe yarattığı değer pazarda değerlendirilmesi sonucu para şeklinde görünüm alır. Metaların pazarda değişim değeri olarak bulunması üretim sürecinde toplumsal bir ilişki olarak yaratılan metaların para üzerinden kendine özgü bir karakter kazanmasını sağlamaktadır. Ercan’ın da belirttiği gibi kapitalizmin fetişistik karakteri en çok meta ilişkilerinde açığa çıkar (1997: 6). Bu yapı aynı zamanda toplumsal ilişkilerdeki eşitsiz karakterin de gizlenmesine yol açar. Üretim sürecinin önemli olması da tam olarak bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü işçi, üretim sürecinde kapitalist ile kurduğu ücretli emek ilişkisi dolayımında değeri yaratandır. Ancak metanın pazarda değişim değeri bu metanın belirleyen değeri olarak değerlendirildiğinden bu eşitsiz ilişki görünmezleşir.

Artı değer üretimi sonucunda metaların miktarı ve çeşitliliği artmaktadır. Bu metaların çoğalması sürecine hız kazandırma da daha önce belirttiğimiz gibi gerek kar oranlarının düşme eğilimine karşı gerekse de sermayenin sürekli yeni teknolojilerle kendi tüketimini sağlama üzerinden barındırdığı iç çelişki yüzünden fark yaratarak genişleyen yeniden üretime ihtiyaç duymaktadır. Bu, sermayenin kendi devamlılığını sağlama zorunluluğudur. Fark yaratarak genişleyen yeniden üretim kendini mutlak artı değer ve görece artı değer olarak karşımıza çıkarmaktadır. Artık emek ile zorunlu emek arasındaki farkın sonucunda ortaya

çıkan mutlak artı değer aynı zamanda görece artı değer kavramına da temel oluşturmaktadır. Yani zorunlu emek zamanının kısaltılması ve artık emek miktarının uzatılması mutlak artı değer üretimine neden olurken görece artı değer oluşması için önce bu ayırımın oluşması gerekir. Çünkü görece artı değer üretimi zorunlu emek zamanının kısaltılmasını gerektirmektedir (Şimşek, 2015: 38).

Ercan’a göre (1997: 11) artı değer yaratmanın üç temel yolu;

- (i) Çalışma süresini uzatmak
- (ii) Aynı çalışma süresinde çalışmanın yoğunluğunu artırmak
- (iii) Her iki yöntemi birden kullanmaktır.

O zaman esneklik kavramı, kapitalizmin zorunlu olarak tarihsel dönemlerde kendini yenilemesi için kullandığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve makinenin gelişmesi de görece artı değer yaratma mekanizması için bir esnekleştirmedir. O zaman soru, 1980 sonrası esneklik tartışmaları için şu hale gelmektedir: “küçük güzeldir” şiarıyla üretim sürecinin uluslararası alanda enformel ya da formel ama küçük ölçekli işletmelere kayması yani üretken sermayenin uluslararasılaşması emek sermaye çelişkilerinde yeni bir evre midir yoksa kapitalizmin zorunluluklarından biri midir? Şüphesiz ki yeni olan birçok şey var. Teknoloji ve iletişimin gelişmesi ve sermayenin hız ve yoğunluğunun artmasının yanında birçok hukuksal düzenleme ile üretimin parçalanması sağlanmıştır. Bu sorunun yanıtını Türkiye’de KOBİ’ler üzerinden vermeye çalışmak için; Türkiye’de sermaye birikiminin genel hatları ile önce gelişim dinamiklerine bakmak daha sonra 1980 sonrası geçirdiği dönüşümü incelemek yararlı olacaktır.

2.1980 Öncesi Türkiye’de Sermaye Birikimi

Sermaye birikim süreci süreklilikleri göz önüne alınarak Ataay’ın (2001) dönemlendirmesinden hareketle Türkiye’de sermaye birikim koşullarının 1980 öncesi değişimi iki alt döneme ayrılmaktadır: 1923-1953 dönemi ve 1954-1980 dönemi.

Ataay’a göre (2001) Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye Osmanlı’dan devraldığı ekonomik yapı itibarıyla tarım ve maden ürünleri ihraç eden sınai tüketim malları ithal eden

bir “yarı-sömürge” olarak ele alınmaktadır. Bu süreç milli burjuva yaratma ideali çerçevesinde ticari sermayenin sanayi sermayesine (yabancı sermayenin millileştirilmesi ile birlikte) dönüşümünün hedeflendiği tarımsal açıdan dünya ile eklemlenme biçiminde geçmiştir (Dinler, 2011: 38; Ataay, 2001: 56). Bu dönemde iç pazarın bütünleştirilmesi yönünde en önemli adımlardan birisi demiryolu ağı kurmak olmuştur. Kentlere kırdan tarımsal artığın aktarılması ve kıra sınai ürünlerin ulaştırılması konusunda bir Anadolu sermayesinin ortaya çıktığı ve liman kentlerinde dış ticarete dayalı bir sermaye oluştuğu söylenebilir. Kırsal kesimin bu dönemde Anadolu kent ve kasabalarına açıldığı söylenebilir (Ataay, 2001: 58). Sonuç olarak 1923-1953 döneminde, özellikle 1930’larda devletin özel sektörü tamamlayıcı rolü ve ticari sermayenin ulusal burjuva oluşturmaya yönelik sanayi sermayesine dönüşümü ile birlikte tarımsal artığın kentlere taşınmasında ulusal pazarın bütünleştirilmesi hedeflenmiştir (Ataay, 2001: 58).

İkinci Dünya Savaşı sonrası korumacı politikaların terkedilmesinden sonra dışa açılan ekonomideki tıkanıklık ithal ikameci sanayileşme ile aşılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan 1950’li yıllar geç kapitalist ülkelere “kalkınma” programlarının gündeme getirildiği yıllar olacaktır. İthal ikameci politikalar bu dönemde işbölümünde bazı değişikliklere yol açmıştır. Önceki dönemde hammadde kaynağı olarak başlayan eklemlenme artık ara mal ithal edilen ve nihai üretimlerin yapıldığı sanayileşmeye doğru sermayenin palazlanma süreci başlamıştır. Yabancı sermaye yatırımları bu dönemde imalat sanayine yönelik olmuştur (Ataay, 2001: 59). İthal ikameci sanayileşme 1970’lerde holdinglerin kurulduğu bir büyük burjuvanın hazırlayıcısı olmuştur. Diğer yandan Devlet sınai yatırımlarda sürekli bulunmuş ve özellikle ara mallarda yoğunlaşmıştır. Öyle ki 1980 yılında bile imalat sanayindeki (25+) istihdamın yüzde 35’i kamu sektörü kaynaklı idi (Ataay, 2001: 60). Bu dönemde; devlet, büyük sermaye ve yerel sermaye olarak üç gruptan bahsetmek mümkündür. Büyük sermaye genelde İstanbul, Kocaeli ve İzmir’in yanında Bursa, Ankara, Adana ve İçel gibi kentlerde yoğunlaşmıştır. Ara mal üreten KİT’lerinde bu bölgeleri seçtiği ve sanayi yatırımlarının dengesizliğinin bölgesel eşitsizliği artırdığı söylenebilir. Sanayinin iş olanakları nedeniyle bu dönemde kırdan kente göç hızının arttığını söylemek mümkündür (İçduygu-Sirkeci, 1999: 242). Sonuç olarak 1980’e gelen süreçte Türkiye’de sermaye birikiminin 1960 sonrasında tam anlamıyla sanayi sermayesine yönelik; hem yukarıda saydığımız illerde hem de gerek dış yatırımlar gerekse de

kamu yatırımları ile yerel bölgelerde, özellikle imalat sanayine yönelik sermaye oluşumları gerçekleşmiştir.

3.1980 Sonrası Yeniden Yapılanma

Kapitalist yeniden yapılanma sürecinin yukarıda serimlemeye çalıştığımız artı-değer üzerinden sürekli karlılığını devam ettirme güdüsü teknolojik gelişme süreçlerini hızlandırmıştır. Kapitalizmin altın çağı olarak nitelenen İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem görece yüksek büyüme oranları, düşük işsizlik, kontrol edilmiş enflasyon ve istikrarlı döviz kurları görünümü vermektedir (Harvey, 1993: 84; Ercan, 1997: 21). Ancak 1973-1975 bunalımları sonrasında “altın çağ” krizlerle sarsılmaktaydı. Karlar üzerindeki baskılar üretim sürecinde özellikle sermayenin organik bileşiminde değişmez sermayenin alt sözleşme ilişkileri ile parçalanması sonucunu doğurdu. Kapitalizmin bir zorunluluğu olarak yukarıda bahsettiğimiz esnekleşme artık üretken sermayenin uluslararasılaştırılması olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Ancak, Ercan’ın (1997) deyimiyle üretim süreçlerinde hantal olan kısımların dışarı atılması bu sürecin ayırt edici tek özelliği değildir. Neo-liberalizm adı altında gelişen süreç serbest piyasayı tekrar gündeme getirerek devletçi ekonomi politikalarının kısıtlanmasını öngörmektedir. Makro ölçekte yeniden yapılanma hem gelişmiş ülkeler hem de az gelişmiş olarak atfedilen ülkelerin açık Pazar politikası ile hareket etmesini öngörüyordu. Bu amaçla ulusal güç ilişkileri üzerinde NAFTA, AB ve APEC gibi birliklerin güç kazanma savaşı başladığı gibi sermayenin uluslararası hareketliliğini sağlamak üzere Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) gibi anlaşmalar imzalanmıştır. IMF ve Dünya Bankası’nın hazırladıkları uyum programları bu çerçevede uygulamaya konulmuştur (Güler Müftüoğlu, 2003: 1). Mikro düzeyde düşünüldüğünde emek üzerindeki kontrol biçimleri ve yeni değerlendirme alanlarının ortaya çıkışı üretim sisteminde de bir dizi değişikliğe yol açmıştır. İtalya’da ortaya çıkan esnek üretim ve Japonya’da toyotizm olarak adlandırılan süreç bu noktada önemli ölçüde yenilik getirmiştir (Ercan, 1997: 27). Bu değişimde temel amaç fordizmin² katılıklarının ortadan kaldırılması ve işlerin basitleştirilip ağ tipi bir işbölümünün artmasıdır. Üretim sisteminde yaşanan dönüşümde merkezde çekirdek firmalar ile bu firmalara girdi üreten ya da nihai ürün üreten birçok küçük ölçekli firma arasında bir ilişki

² Süreci düzenleme okulu bakış açısıyla ele alan bir çalışma için bkz. Yentürk (1993)

ortaya çıkmıştır. Öte yandan birçok küçük firmanın artışı büyük ölçekli firmaların güç kaybettiği anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak yalın üretim şeklinde gerçekleşen süreç teknolojinin gelişimi ile birlikte emeğin verimliliğini artırmaktadır. Bu sebeple görece artı-değer üretimi anlam kazanmaktadır. Aynı zamanda üretimin küçük firmalar arası, özellikle az gelişmiş ülkelerde enformel nitelikte anlam kazanması da mutlak artı-değer üretiminin artışına sebep olmaktadır (Ercan, 1997: 27). Yani merkez kapitalist ülkelerde büyük sermayenin üretiminin bir kısmını çevre ülkelere kaydırması sermaye birikim sürecinde uluslararası bir mekânsal boyutu gündeme getiriyor. Zincirin bir tarafında büyük sermayeler artı-değer aktarım mekanizmasının başında durmaktayken diğer tarafta küçük firmalar/KOBİ'ler bulunmaktadır (Pınarcıoğlu, 2000: 305).

Yeniden tanımlanan üretim ilişkisinde Küresel Meta Zincirleri iki türde karşımıza çıkmaktadır: Üretici Şirket Yönetiminde Meta Zincirleri ve Alıcı Şirket Yönetiminde Meta Zincirleri (Saraç, 2011: 13; Köse ve Öncü, 2000: 75). Üretici yönelimli meta zincirlerinde ÇUŞ'lar tarafından dikey entegrasyon ve hiyerarşik bir sistem vardır. Üretimin tüm geri ve ileri bağlantılarını ÇUŞ merkezleri kontrol etmektedir. Genelde yüksek katma değerli metaların üretiminde bu tür bir ilişki söz konusudur. Alıcı yönelimli meta zincirlerinde ise ÇUŞ'lar marka yaratarak isimlerini taşıyacak ürünlerin tasarım, pazarlama ve dağıtım süreçlerini merkezde toplamaktadırlar. Metaların üretimini ise genellikle çevre ülkelerdeki küçük şirketlere –KOBİ- fason anlaşmalar ile aktarmaktadırlar Bu örgütlenme tarzında dikey bir entegrasyon yoktur. Bu tür örgütlenmelerin daha çok emek yoğun olan giyim, ayakkabı vs. alanlarda olduğu ortaya konmaktadır (Köse ve Öncü, 2000: 76).

Şüphesiz ki kapitalizmin piyasa merkezli değer anlayışı rekabeti günümüzde daha da önemli bir hale getirmektedir. Bu sebeple uluslararası rekabet de avantajlı olma güdüsüyle firmalar en az maliyet prensibi ile hareket etmektedirler (Güler Müftüoğlu, 2003: 2). Zincirin bir ucunda bulunan KOBİ'lerin hem bulunduğu ülkedeki emek örgütlenme yapısı gereği hem de piyasa dalgalanmalarından -esnek emek piyasası yapısı sayesinde- kurtulmaları büyük sermaye lehine gelişen bir süreç olarak işlemektedir. Merkez firma için risk azaltan bir yapısı olan KOBİ'lerin zincirden kopmaları tek risk kaygılarıdır (Saraç, 2011: 16). Risk azaltan yapısının yanı sıra alt sözleşme ilişkileri kar oranları düşme tehlikesine karşı sabit ve değişken

sermaye yatırımları yapmak yerine üretim sistemini diğer mekânlarda alt sözleşme ile sağlama avantajı da vermektedir. R.A.Palat çalışmasında tipik bir Japon otomobil üreticisinin 170 birincil alt sözleşme ilişkisine girdiğini, bu firmaların da alt sözleşmeye dayalı üretim yaptığı firma sayısı 4700 olarak belirtmiştir (Palat’dan aktaran Ercan, 1997: 29).

1980 sonrası kapitalizmin yeniden yapılanma mekanizmasını ve küresel meta zincirlerinin oluşum mantığını irdelemeye çalıştıktan sonra Türkiye’de sermaye birikiminin 1980 sonrası yaşadığı dönüşümü irdelemek üzere küresel meta zincirlerine eklemlenme aracı olarak Türkiye’de KOBİ’lerin rolünü ve bu süreçteki gelişimini incelemeye çalışalım.

4. Türkiye’de KOBİ’ler

Yukarda ana hatları ile Türkiye’nin 1980 yılına gelene kadar sermaye birikiminin uğraklarını incelemeye çalışmıştık. Yeniden yapılanma süreci Türkiye’de ilk olarak 1970 yılında UNIDO desteği ile Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi’nin (KÜSKEM) kurulmasıyla başlamıştır. 1981 yılında ise “Emek Yoğun Yatırım Projeleri” uygulanmaya konmuştur (Güler Müftüoğlu, 2003: 4). İhracata yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen Türkiye’de iç pazara yönelik sanayileşmenin azaldığı yönünde bir anlam çıkarılmamalıdır. Nitekim iç pazara yönelik üretim 2000’li yıllara kadar önemini koruduğu gibi ihracat yönelimli fabrika sayısındaki artışın tüm fabrikalara oranla artışı yavaş bir seyir izlemektedir (Bedirhanoğlu ve Yalman, 2009: 245). Ancak 2014 yılı ihracat payında KOBİ’lerin ihracatın %56,4’ünü gerçekleştirdiğini görmekteyiz (TÜİK, 2015).

Yıllar	İhracat	İthalat	Toplam İhracat İçindeki KOBİ Payı	KOBİ’ler in toplam ihracatı içerisinde İmalat Sanayi Ürünlerinin Payı
1945	168 264	96 969		
1950	263 424	285 664		
1955	313 346	497 637		
1960	320 731	468 186		

1975	1 401 075	4 738 558		
1980	2 910 122	7 909 364		
1985	7 958 010	11 343 376		
1990	12 959 288	22 302 126		
1995	21 637 041	35 709 011		
2000	27 774 906	54 502 821		
2005	73 476 408	116 774 151		
2010	113 883 219	185 544 332	60,10%	
2011	134 906 869	240 841 676	59,60%	91,80%
2012	152 461 737	236 545 141	62,60%	
2013	151 802 637	251 661 250	59,20%	91,50%
2014	157 610 158	242 177 117	56,40%	91,60%
2015	143 838 871	207 234 359	55,10%	92,30%
TÜİK (2016)				

Tablo 1’de Türkiye’de ihracat verilerine bakıldığında 1980 sonrası ihracat artışı dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat çekici artış 2005 sonrasında görülmektedir. Konumuz açısından TÜİK üzerinden ulaşabildiğimiz veriler çerçevesinde Türkiye’de KOBİ’lerin ihracat içerisindeki payı 2010 sonrasında her zaman %55’in üzerinde olmuştur. En önemlisi ise ihracatın yarıdan fazlasını yapan bu KOBİ’lerin %90’dan fazlasının imalat sanayi ürünlerinin (giyim eşyası, tekstil ve ana metaller) oluşturmasıdır. Bu anlamda Köse ve Öncü’nün ifade ettiği gibi (2000: 84) emek ve kaynak yoğun tüketim ve ara mallarında uzmanlaşmış ülke konumu sürdürülmektedir. 1980-2000 yılları arasında yabancı sermaye izinleri toplam 28,6 milyar ABD dolarını bulurken, bunların yaklaşık 15,8 milyar ABD Doları imalat sanayi için verilmiştir. Şubat 2016 TÜİK istatistiklerine göre kayıt dışı çalışma oranının %32,1 olduğu, %11 işsizlik oranlarının olduğu açıklanmıştır (TÜİK 2016).

IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların küçük üreticiliği geliştirmeye yönelik uyum programlarında Organize Sanayi Bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin oluşturulmasına yönelik amaçlar olduğu görülmektedir. 2000 yılında IMF ve DB destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda doğrudan yabancı yatırımların artırılması vurgulanmıştır (GEGP,

58.madde). Öte yandan KOBİ’ler temelli AB ile hazırlanmış olan “Sanayi Stratejisi”nde istihdam yaratması açısından KOBİ’lerin önemi vurgulanmıştır (Güler Müftüoğlu, 2003: 5). Ancak, Güler’in de vurguladığı gibi AB sürecinde Euro üzerinden tek para biriminin henüz kullanılamaması merkez firmalar açısından avantajlı bir durum yaratırken yerel firmalara dezavantaj yaratmaktadır.

Avusturalya	25.349,9	Yunanistan	8.831,6
Lüksemburg	25.592,3	Portekiz	7.841,1
Hollanda	21.586,9	Kosta Rika	7.467,5
Yeni Zelanda	21.213,8	Türkiye	5.618,4
İngiltere	20.814,5	Polonya	5.571,0
Belçika	20.753,5	Estonya	5.190,3
Fransa	19.397,8	Macaristan	4.510,8
Almanya	19.164,7	Çek Cum.	4.488,0
ABD	15.080,0	Şili	4.251,5
Japonya	13.480,7	Kolombiya	3.290,0
Kore	12.372,0	Brezilya	2.842,3
İspanya	10.070,3	Meksika	1.127,6
OECD (2015), OECD.stat			

Tablo 2’de 2015 yılı döviz kurları esas alınarak hazırlanmış, ABD Doları cinsinden seçilmiş ülkelerdeki asgari ücret düzeyleri verilmiştir. Görüldüğü üzere emek ve kaynak yoğun tüketim ve ara mallarında uzmanlaşmanın Türkiye’de devam etme sebebi hala ücret düzeylerinin oldukça düşük olmasıdır. Üstelik ihracatın %91,6’sını gerçekleştiren KOBİ’lerin enformel ilişkiler üzerinden istihdamı gerçekleştirdiği göz önüne alınırsa (Güler Müftüoğlu, 2003: 8) ücretler üzerindeki baskı unsuru küresel meta zincirindeki büyük sermayenin Türkiye’de oluşturacağı zincirlerin en az maliyet prensibine uygun yatırımlar olarak görünmesini sağlamaktadır.

Güler Müftüoğlu’nun da (2003: 8) belirttiği gibi KOBİ’lerin Türkiye’de “Anadolu Kaplanları” olarak sunulması ağırlıklı imalat sanayinde, düşük işletme sermayesi ile kurulan, fason ilişki ağlarının bulunduğu, sendikal düzeyi düşük ve ücretlendirme düzeyi düşük olan yapılar olarak görünmektedir. Öte yandan bu nitelendirme Neoliberal sürecin emek aleyhine olan işlevini “yerel” vurgusuyla gidermeye ve üstünü örtmeye çalışmaktadır. Nitekim gerek ekonominin büyüdüğü anlarda gerekse de katma değer yüksek olduğu dönemlerde bu artışların ücretlere yansımadağı görülmüştür (Bedirhanoglu ve Yalman, 2009: 247).

1995 yılında başlayan Gümrük Birliđi, Türkiye’de dünya ekonomisi ile bütünleşme yolunda önemli bir adımı oluşturmaktaydı. 1989 yılında uygulamaya konulan 32 sayılı kararla uluslararası sermaye hareketlerine açık hale getirilmek temel amaç haline gelmişti (Bedirhanoglu ve Yalman, 2009: 248). Finansman sorunlarının yarattığı yapısal borç krizlerinin Türkiye’de yeni borçlarla biçimlendirilmesi, “ihracata yönelik sanayileşme” yoluyla elde edilecek dövizlerle borçların ödenmesini gündeme getirmiştir (Güler Müftüoğlu, 2003: 3). Finansal serbestleşme süreci ekonominin dış finansal gelişmelere karşı kırılgan bir yapı kazanmasına neden olurken bu süreçte KOBİ’ler arasında ciddi firma kapanmaları gözlenmeye başlamıştır. Spekülatif nitelikli büyüme dönemlerinin sonuçları her defasında kriz ile sonuçlanmıştır (Bedirhanoglu ve Yalman, 2009: 249). Bedirhanoglu ve Yalman’ın (2009: 253) yaptığı araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi KOBİ’ler için ihracat ya da taşeronlaşma ilişkileri ile dış piyasalara açılma, yerel piyasada İstanbul sermayesinin hâkimiyeti sebebiyle KOBİ’lere bunu zorunluluk olarak dayatmıştır. Bu anlamda KOBİ’ler hem az maliyet ile meta zincirlerindeki yerini koruma hem de yerel pazarda ayakta kalma mücadelesi vermek zorundadır diyebiliriz.

Öte yandan yerel firmaların sermaye, pazar ve finansman sıkıntıları yaşadıkları dönemlerde “yatay işbirliği” denemeleri yaptıkları gözlenmiştir (Pınarcıoğlu, 2000: 304 ; Bedirhanoglu ve Yalman, 2009: 255). Bu tip ilişkilerin fason üretim sonrasında geliştiğini belirtmek gerekir. Bu noktada aile işletmeleri ve enformel ilişkilerin yoğun olduğu KOBİ’lerde özellikle kriz dönemlerinde işçi çıkartma ya da transfer etme/ödünç verme ilişkilerinin yaygın olduğu belirtilmektedir. Bu konuda son günlerde yasalaşan kiralık işçilik yasasının esnek emek piyasası oluşmasına yönelik hukuksal bir zemin olduğu söylenebilir

(bkz. Ongan, 2016). KOBİ’lerin üstlendiği bu riskler ve çalışma koşullarının kabullenilmesinde bir etki olarak KOBİ olmanın geçiciliği gösterilebilir (Pınarcıoğlu, 2000: 315). Kısa sürede gelişip büyük firmaya dönüşeceği yönünde oluşan algı, küresel meta zincirlerindeki büyük sermaye etkisini ve yerel rekabet etkisini görmezden gelmektedir. Güler’in (2003: 9) belirttiği gibi emek kesimi ise “aç kalmaktansa çalışmak her zaman iyidir” düşüncesiyle küresel meta zincirlerinde en ağır maliyeti üstlenmek zorunda bırakılmaktadır.

Sonuç Yerine

Şüphesiz ki Türkiye’de sermaye birikiminin 1970’li yılların ortalarından itibaren yeniden yapılanmaya girdiği gözlenmektedir. Neo-liberal küreselleşme olarak adlandırılan süreçte devlet-sermaye-emek yapılarında birçok değişim yaşandığını söyleyebiliriz. Ancak bunların değişim/dönüşüm halinde olması kapitalizmin yeni bir evresine geçildiği iddiasından çok kapitalizmin özüne uygun dönüşümler çerçevesinde biçim ve yoğunlaşma farklılıklarından ileri gelmektedir. Bu dönemi ayırıcı kılan temel özelliğin, üretken sermayenin uluslararası hareketliliklerindeki yoğunlaşma ve giderek artan oranda finansallaşma olduğu söylenebilir. Düşen kar oranları, kapitalist ülkelerde yaşanan krizler ve üretim tarzlarında teknolojik gelişimler bu dönüşümün öncülleri/sebepleri olmuştur. Bu amaçla üretim, emek maliyetleri görece düşük ülkelere kaydırılmış ve finansallaşma ile beraber bu ülkelerde KOBİ’ler küresel üretim zincirlerine daha kolay eklemlenme fırsatı bulmuşlardır.

Kapitalizmin fetişistik karakteri meta ilişkileri dolayımında anlam kazanmaktadır. Değişim değeri için üretim yapan bu karakterin, değeri üreten işçi ile piyasadaki meta arasında değer piyasadaki değerlendirme aracı paradır. Değerin tanımı meta üzerinde özgül karakter kazanmıştır. Bu ilişkide üretken sermayenin uluslararasılaşması ile sömürünün artık mekânsal boyutlarının uluslararası düzeyde hız ve yoğunluk kazanması sağlanmıştır. Piyasa için üretim yapmak temel kaygı olduğundan uluslararası alanda rekabet yoğunlaşmıştır. Bu amaçla en az maliyet, küresel meta zincirlerinin en ucunda bulunan KOBİ’lerde emek kesiminin ücretleri ve üretimin yoğunlaşması üzerinden sağlanmaktadır. Fason üretim ilişkileri yoluyla zincirlere eklemlenme aynı zamanda sıkı bir bağımlılık ilişkisidir. Çünkü hem yerel büyük sermayelerin iç pazarda KOBİ’ler üzerine yarattığı baskı hem de Zincirlerin

diğer ucunda bulunan merkez firmalar KOBİ’leri en az maliyet ile enformel ilişkilere sevk etmektedir. Üretimin her alanda esnekleşmesi temelinde gelişen sürecin küresel meta zincirleri tarafından küçük çaplı üretim alanlarına evrilmesi şüphesiz sermaye birikiminin devamlılığını sağlamada bir aşama iken işçi sınıfı bu sürecin daha çok haklarını kaybeden ve daha çok yoksullaştırılan tarafıdır.

Kaynakça

- Ataay, F. (2001), “Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü”, *Praksis*, 2, 53-96
- Bedirhanoğlu, P. Ve Yalman L. G. (2009), “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de ‘Yerel’ Sermaye: Gaziantep, Denizli ve Eskişehir’den İzlenimler”, *Praksis*, 19, 241-266
- Dinler, D. (2009), “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi”, *Praksis*, 9, 17-54
- Ercan, F. (1997), “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, *95’-96 Petrol-İş Yıllığı*, Türkiye Petrol Kimya Lastik Sanayi İşçileri Sendikası, İstanbul, 661-693
- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001), www.tcmb.gov.tr
- Güler Müftüoğlu, B. (2003), “Yeniden Yapılanmada KOBİ’ler: Sihirli Değneğin Sihirsizliği”, *İktisat Dergisi*, 435(2), 16-24
- Harvey, D. (1993) “Esneklik: Tehdit mi yoksa fırsat mı?”, *Toplum ve Bilim*, 56(61), 83-92
- İçduygu A. Ve Sirkeci İ. (1999), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 yılda Köylerden Şehirlere*, Edit: Oya Baydar, Bilanço ’98 Yayın Dizisi; İstanbul, 269-276

Köse Haşım, A. Ve Öncü, A. (2000), “İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, *Toplum ve Bilim*, 86, 77-90

OECD (2015), <http://stats.oecd.org/> , (Labour/Earnings/Real Minimum Wages)

Ongan T. N. (2016) “Kıralık İşçilik”, www.guvenlicalisma.org

Pınarcıoğlu M. M. (2000), “KOBİ’ler, kolektif verimlilik ve sorunları”, *Toplum ve Bilim*, 86, 303-317

Saraç, Ö. (2011), “Yarı Çevrenin Küresel Meta Zinciriyle Bağlanması: 1980 Sonrası Dönemde KOBİ’ler Marifetiyle Taşeronlaşmanın Ekonomi Politikası (Türkiye Analizi)”, *Mülkiye Dergisi*, 35(270), 7-41

Şimşek, G. (2015), “Birikim Sürecinde Çifte Kavrulmuş Meta: Beşeri Sermaye”, *Sav Yayınları*

TÜİK (2015), “Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2015”, www.tuik.gov.tr

TÜİK (2016), “İşgücü İstatistikleri, Şubat 2016”, www.tuik.gov.tr

Yentürk N. (1993), “Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği”, *Toplum ve Bilim*, 56(61), 42-57